

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГАЛИЦЬКИЙ КОЛЕДЖ ІМЕНІ В'ЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА
ЮРИДИЧНЕ ВІДДІЛЕННЯ**

Кафедра права

КУРСОВА РОБОТА
з дисципліни
Кримінальне право України (особлива частина)
на тему:
**Кримінальна відповідальність
за зґвалтування**

Виконала:
студентка групи Пб-11
Слободян Ілона

Науковий керівник:
к.ю.н. Томчук І.О.

Тернопіль, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ	
ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 152 КК УКРАЇНИ.	Ошибка! Закладка не определена.
1.1. Об'єкт злочину (зґвалтування).....	5
1.2. Об'єктивна сторона злочину (зґвалтування).....	8
1.3. Суб'єктивні ознаки складу злочину, передбачені ст. 152 Кримінального кодексу України.....	11
РОЗДІЛ ІІ. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ,	
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 152 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ...	15
РОЗДІЛ ІІІ. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА	
ЗґВАЛТУВАННЯ ЯК ЗЛОЧИНУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ	
ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ.....	20
ВИСНОВКИ	24
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	26

ВСТУП

Актуальність теми. Статева свобода та статевая недоторканість особи виступають одними з ключових складових комплексу охорони особистих прав і свобод людини та громадянина, до найнебезпечніших злочинів проти яких належить зґвалтування. Небезпечність даного злочинного діяння полягає в тому, що в результаті його вчинення можуть настати тяжкі наслідки, такі як шкідливий вплив на здоров'я та психіку потерпілого, розповсюдження розпусти, розірвання шлюбу, зниження культурного рівня суспільства тощо.

Таким чином, поруч із позитивними змінами в процесі становлення України як соціальної, демократичної та правової держави, на жаль у суспільному житті відбуваються й негативні процеси, що пов'язані із занепадом моральності. Тому вважаємо, що обрана тема в умовах сьогодення є надзвичайно актуальною, адже щороку зґвалтування стають дедалі жорстокішими та вкрай просякнуті знущаннями щодо жертв. Важливості додають й законодавчі зміни до ст. 152 Кримінального кодексу України (надалі – КК України), що істотно вплинули на сучасний стан кримінально-правової охорони статевої недоторканості особи.

Стан дослідження теми. Даній проблемі були присвячені праці вітчизняних вчених, серед яких Ю. В. Александров, Л. А. Андрєєва, Ю. М. Антонян, М. І. Бажанов, І. М. Гальперин, Є. В. Губанова, О. О. Дудоров, М. М. Корчовий, С. С. Косенко, О. В. Синьокий, М. Д. Шаргородський, К. В. Юртаєва та інші.

Об'єктом курсового дослідження виступають суспільні відносини, що виникають у зв'язку з зґвалтуванням і застосуванням законодавства України та окремих зарубіжних країн щодо боротьби з цим явищем.

Предметом дослідження є кримінально-правові норми, що передбачають кримінальну відповідальність за зґвалтування, що передбачене ст. 152 Кримінального кодексу України.

Мета і завдання дослідження. Мета курсової роботи полягає у визначенні та науковому обґрунтуванні поняття зґвалтування й комплексній кримінально-правовій характеристиці даного злочинного діяння, а також розроблення відповідних пропозицій щодо можливого вдосконалення кримінального законодавства України в сфері охорони статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Відповідно до поставленої мети необхідно дослідити наступні **завдання**:

- визначити поняття зґвалтування в національному кримінальному законодавстві;
- проаналізувати склад злочину ст. 152 КК України;
- розглянути проблемні питання кваліфікації злочину зґвалтування;
- вивчити зарубіжний кримінально-правовий досвід протидії зґвалтуванню та на підставі проведеного дослідження запропонувати зміни і доповнення для удосконалення чинного національного кримінального законодавства у даній сфері.

У процесі написання курсової роботи були використані різні наукові **методи**, зокрема: діалектичний, історико-правовий, системно-структурний, формально-юридичний, конкретно-соціологічний, статистичний.

Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів, що включають чотири підрозділи, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 30 сторінок.

РОЗДІЛ І. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 152 КК УКРАЇНИ

1.1. Об'єкт злочину (зґвалтування)

Маючи історично мінливий характер, система статевих злочинів, що передбачена у кримінальному законодавстві тої чи іншої держави, окреслюється багатьма чинниками, в тому числі, стійким укладом статевих відносин в соціумі, закріпленими пріоритетами юридичного захисту та існуючими традиціями, що, в свою чергу, породжені релігійними та цивілізаційними факторами.

Тенденції світового розвитку кримінального закону, що передбачає відповідальність за статеві злочини полягають як в усуненні його гендерної нерівності та лібералізації (зокрема, це прослідковується у декриміналізації зваблювання, перелюбства та добровільного мужолозтва), так й в посиленні кримінально-правової охорони дітей від різних форм сексуальної експлуатації та сексуального насильства.

Що стосується національного законодавства, то 11 січня 2019 р. набув чинності Закон України № 2227-VIII від 06.12.2017 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (далі – Закон № 2227-VIII) [1], відповідно до якого в новій редакції викладено ст. 152 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [2], що передбачає кримінальну відповідальність за зґвалтування.

Варто наголосити, що зміст нової редакції викликав неабияке обурення та хвилю обговорення у ЗМІ. Зокрема, Маркін В. назвав даний закон «шедевром вітчизняної законотворчості» [3]. На нашу думку, аби зрозуміти чи є нововведення недоліком чи досягненням, варто порівняти норми попередньої та нової редакції ст. 152 КК України (табл. 1).

Табл. 1. Новели у ч.1 ст. 152 КК України

За новою редакцією	За попередньою редакцією
Стаття 152. Зґвалтування 1. Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування) – <i>карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.</i>	Стаття 152. Зґвалтування 1. Зґвалтування, тобто статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи – <i>карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.</i>

Читаючи ст. 152 КК України у новій редакції, перш за все бачимо, що законодавець у частині 1 термін «зґвалтування» трактує вже не як статеві зносини, а як дії сексуального характеру, пов'язані із вагінальним, анальним або ж оральним проникненням в тіло іншої особи [2]. Хочемо підкреслити, що першочерговим ключовим аспектом виступає саме проникнення в тіло будь-кого, незалежно від статі та виду проникнення. Таке проникнення може бути оральним, вагінальним або ж анальним. Не має значення й те, скільки разів та у якій послідовності здійснювалося проникнення, головним фактором виступає реальність проникнення.

По-друге, за новим Законом № 2227-VIII проникнення може відбуватися як із використанням геніталій, так й з використанням будь-якого іншого предмету. Тобто, як підмітив Овчаров А., під час проникнення суттєвої ролі не відіграє використання геніталій винної особи, адже, на його думку, задля проникнення можливе використання, навіть, не геніталій людини, а наприклад, геніталій свійських тварин [4]. Окрім того, разом із геніталіями можуть бути використані будь-які інші предмети, послідовність використання яких немає значення. Головним моментом виступає те, що за їх допомогою винним здійснювалося проникнення.

І третім важливим моментом виступає те, що в новій редакції нормотворець відмовився від застосування фізичного насильства, погрози його застосування або ж використання безпорадного стану потерпілої особи.

Залежно від того, хто виступає потерпілим від аналізованого злочину, основним його безпосереднім об'єктом варто визнати статеву недоторканість чи статеву свободу особи. А до додаткового об'єкта, на думку Дудорова О. О., слід віднести належний психічний та фізичний розвиток неповнолітніх осіб, психічну та тілесну недоторканість, гідність та честь особи [5, с. 7].

Під статевою свободою необхідно розуміти право особи на власний розсуд обирати собі форму сексуального спілкування, партнера для такого спілкування і жодним чином не допускати у цій сфері будь-якого примусу. Доросла й психічно здорова людина вправі сама визначати, з ким та у який спосіб вона буде задовольняти власні сексуальні потреби.

Що ж до статевої недоторканості, то, на відміну від статевої свободи як спроможності особи розпоряджатись собою в галузі сексуального спілкування, вона являє собою охоронюваний законом стан, який спричиняє заборону вступати в сексуальні контакти із особою, котра з тих чи інших причин (як от наприклад, через наявність психічної хвороби або ж недосягненням особою відповідного віку) не виступає носієм статевої свободи. Іншими словами, статеву недоторканість означає, що певні інтереси недоторканої особи ні за яких умов не мають права порушуватися іншим суб'єктом, а в разі вчинені щодо неї сексуальних дій, вони будуть визнаними кримінально караними. Таким чином, статеву недоторканість й статеву свободу – протилежні поняття, що не перехреснюються й носять самостійний характер.

Потерпілою від зґвалтування може виступати особа як чоловічої, так й жіночої статі. Закон № 2227-VIII закріпив гендерно нейтральне визначення зґвалтування, відповідно до якого природні біологічні відмінності між жінкою та чоловіком не беруться до уваги.

Погоджуємося із думкою Маркіна В., що комічно звучить формулювання, згідно якого злочинне діяння має відбуватися із «використанням геніталій або

будь-якого іншого предмета». Варто лише вдуматися у ці слова, з яких випливає, що чоловічий статевий орган виступає «предметом» злочину зґвалтування. Окрім того, нове звучання ч. 1 ст. 152 КК України прямо вказує на те, що потерпілою буде особа, котра безпосередньо зазнала орального, анального та вагінального проникнення. Але як слід чинити у випадку недобровільного природного статевого акту жінки по відношенню до чоловіка, за якого злочинне проникнення в тіло чоловіка не відбувається? Тут варто згадати висновок Головного науково-експертного управління від 14.11.2016 р., у якому робився акцент на те, що «... проникнення у тіло потерпілої особи, то за певних обставин винні особи можуть уникати кримінальної відповідальності» [3]. Вважаємо, що автори висновку під «винними особами» розуміли саме гвалтівниць, які все ж таки повинні відповідати за ст. 154 КК України у новій редакції.

Не має значення для кваліфікації учиненого злочинного діяння за ст. 152 КК України й присутність попереднього сексуального спілкування із злочинцем, що вчинив зґвалтування, моральний аспект характеристики потерпілої (для прикладу, чи веде вона безладне статеве життя чи ні), досягнення потерпілою особою статевої зрілості або ж шлюбного віку. Але важливо, що зґвалтування неповнолітньої (малолітньої) особи необхідно кваліфікувати саме за ч. 3 або ч. 4 ст. 152 КК України.

Майже у всьому світі на сьогоднішній день скасовано закони, відповідно до яких не вважається кримінально караним діянням зґвалтування жінки «легкої» поведінки або ж повії. Саме такі закони існували в США, Італії та Фінляндії ще у XX ст.

1.2. Об'єктивна сторона злочину (зґвалтування)

Розгляд даного питання слід почати з того, що в порівнянні із старою редакцією стаття 152 КК України, після внесення змін до неї Законом № 2227-VIII, значно розширила границі об'єктивної сторони досліджуваного злочину.

Перш за все, з погляду інкримінування попередньої редакції ст. 152 КК України під статевими зносинами законодавець розумів виключно гетеросексуальний природній статевий акт, що являв собою введення чоловічого статевого члену піхву жінки, що могло спричинити вагітність (коїтус). На сьогоднішній день окрім згаданого статевого акту норма творець виділяє й другі види проникнення у жіночу піхву, а також проникнення в отвори тіла людини, які біологічно для цього не призначені (в рот та в анус) як за допомогою статевого члену чи іншої частини тіла людини, так й за допомогою будь-якого предмету [5, с. 13].

З іншої сторони, за старої редакції статті 152 КК України, зґвалтуванням статеві зносини визнавались тоді, коли вони були поєднані із використанням погрози, фізичного насильства або ж із використанням безпорадного стану потерпілої особи. Важливо, що список способів, за присутності хоча б одного з яких природній статевий акт між жінкою та чоловіком визнавався зґвалтуванням, був вичерпним. Нова ж редакція статті 152 КК України прямо вказує не на конкретність, а саме на відсутність вільного волевиявлення потерпілої на проникнення в один із трьох її природних отворів, тобто на недобровільність. Таким чином, вважаємо, що визнається зґвалтуванням оральне, анальне чи вагінальне проникнення в тіло іншої людини як у випадку, коли воно поєднане із погрозою, фізичним насильством або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, так і в других випадках відсутності добровільної згоди її на зазначене проникнення.

Вбачається, що законодавець в оновленому підході до трактування зґвалтування, взяв до уваги позицію Європейського суду з прав людини, суть якої в тому, що принциповим для кваліфікації скоєного злочинного діяння як зґвалтування є не стільки застосування сили чи погрози її застосуванням, а власне встановлення відсутності згоди на статевий контакт потерпілої особи [6]. У даному рішенні Європейський суд з прав людини тлумачить «примус» не у вузькому розумінні, а конкретизує його «як порушення принципу статевої

автономії, коли істинним загальним знаменником примушування є відсутність добровільних і консенсуальних дій з боку потерпілої особи» [7, с. 302-303].

Вважаємо, що некоректне формулювання законодавця «з використанням геніталій або будь-якого іншого предмету» слід вбачати в наступному:

- 1) використовувати можна не частину людського тіла чи органу (зокрема, статевого члену), але й певний предмет, відділений від цілого;
- 2) предметом навколишнього світу фактично визнано геніталії людини;
- 3) сексуальне проникнення в тіло другої людини можна здійснювати не лише за допомогою геніталій, але й інших частин тіла людини;
- 4) статеві органи людини або ж геніталії ділять на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх жіночих статевих органів належать: жіноча соромітна ділянка (великі й малі соромітні губи, лобкове підвищення, переддвер'я піхви, дівоча пліва, залози і цибулини переддвер'я) і клітор; до внутрішніх – матка, яєчники, піхва й фаллопієві труби.

До зовнішніх чоловічих статевих органів належать: мошонка, у яких знаходяться яєчка, статевий член); до внутрішніх належать яєчка з придатками, сім'явпорскувальні протоки, сім'явивідні протоки з сім'яними міхурцями, куперові залози й передміхурова залоза.

Таким чином, звідси випливає, що злочинець (гвалтівник) може проникнути в один із трьох природних отворів другої людини лише за допомогою статевого члену. Водночас, як підмітив Дудоров О. О., важко собі уявити, як це можна зробити за допомогою жіночої вагіни, яка являє собою м'язову еластичну трубку, що верхнім кінцем охоплює шийку матки, а нижнім відкривається у статеву щілину [5, с. 12].

Вважаємо, що діями сексуального характеру, що пов'язуться із анальним, вагінальним або оральним проникненням в тіло другої людини, слід визнати дії сексуального характеру, тобто, які мають сексуальну конотацію, незалежно від їх гомо- чи гетеросексуальності, та які, означають проникнення в один із трьох природних отворів потерпілої людини й, як наслідок, порушуючи її тілесну недоторканість, здатні задовольнити або ж збудити статеву пристрасть жінки

чи чоловіка. Виходячи з останніх нововведень до ст. 152 КК України, можна стверджувати, що окрім введення чоловічого статевго члену у жіночу піхву, в тому числі неерегованого, це можуть бути й інші проникнення, до яких можна віднести проникнення у жіночу піхву пальцем, рукою, ногою або ж певним предметом (штучним фалосом, пляшкою, палицею, телефоном тощо); мужолозтво (аногенітальний контакт чоловіка з чоловіком), аногенітальний контакт чоловіка з жінкою; орогенітальний контакт чоловіка з чоловіком або чоловіка з жінкою.

Що ж стосується питання «добровільної згоди», то це поняття законодавець розкриває в примітці до ст. 152 КК України, відповідно до якої «згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин» [2].

Якщо розглянути згоду особи в більш широкому розумінні, то така згода на сексуальне проникнення в її тіло не повинна вважатись добровільною, якщо її було надано під впливом погрози, застосування фізичного насильства, погрози його застосуванням чи погрози іншого характеру, обману, використання щодо особи її службової чи матеріальної залежності, уразливого або ж безпорадного стану [8].

Закінченим аналізований злочин визнається з моменту проникнення чоловічого статевго члену чи іншого людського органу (для прикладу, пальця, руки чи ноги) або певного предмету в один із трьох природних отворів потерпілої людини незалежно від того, чи гвалтівник задовольнив свою статеву пристрасть.

1.3. Суб'єктивні ознаки складу злочину, передбачені ст. 152 Кримінального кодексу України

Суб'єктом складу злочину, передбаченого ст. 152 КК України виступає осудна, в тому числі й обмежено осудна, особа жіночої чи чоловічої статі, котра досягла віку 14 років.

Якщо досліджуваний злочин проявляється у природному, тобто гетеро сексуальному, статевому акті, скоєному за відсутності добровільної згоди потерпілого, то, в такому випадку, статі виконавця злочину (лише чоловік) безпосередньо має бути протилежна статі потерпілої особи (лише жінка). Окрім того, чоловік як суб'єкт злочину повинен мати додаткові ознаки – лібідо, статевий член та потенцію, при цьому, для пришвидшення виникнення ерекції чи її посилення він може вживати відповідні хімічні препарати.

Поруч із цим, необхідно пам'ятати, що у разі вчинення зґвалтування як закінченого злочину, суб'єкт злочину не обов'язково повинен мати репродуктивну здатність до запліднення. Справа в тому, що у багатьох чоловіків певні аномалії розвитку їх статевих органів (кортикальна імпотенція, фімоз тощо) роблять неможливим здійснення природного статевого акту, тоді як другі аномалії породжують тільки порушення патологічних змін сперми або ж сперматогенез, таким чином, не впливаючи на здатність чоловіка здійснити коїтус [5, с. 36].

Якщо ж безпосередньо в процесі зґвалтування фізіологічні чинники чоловіка спричинили неможливість доведення його до кінця, то скоєне за спрямованістю умислу повинно кваліфікуватися як замах на злочин, що передбачений відповідною частиною ст. 152 КК України.

Суб'єктивна сторона аналізованого злочинного діяння характеризується прямим умислом.

Не впливаючи на кваліфікацію за ст. 152 КК України, мотиви можуть бути абсолютно різними. Це і помста, і задоволення статевої пристрасті, і бажання принизити потерпілу особу, і прагнення сексуального самоствердження, і ревності, і релігійна чи національна ненависть, і бажання змусити потерпілу одружитись та багато інших.

Зґвалтування ж потерпілої особи у зв'язку з виконанням нею професійного, службового чи громадського обов'язку повинно кваліфікуватися за ч. 2 ст. 152 КК України.

Ч. 2 ст. 152 КК України включає вказівку на завідоме перебування потерпілої особи у стані вагітності й одночасно не має такої вказівки по відношенню до неповнолітньої та особи 14-річного віку, що потерпіла від зґвалтування (ч 3 і ч. 4 ст. 152 КК України). Відносно цього віку особи, а так само тяжких (раніше – особливо тяжких) наслідків зґвалтування у судовій практиці допускається «необережність» [9, п. 10].

Зокрема, винуватому інкримінуються кваліфікуючі ознаки, пов'язані з віком потерпілої особи, не тільки тоді, коли він допускав або знав, що скоює зґвалтування малолітньої чи неповнолітньої особи, а й тоді, коли він міг і повинен був це усвідомлювати. Таким чином, ознаки потерпілого у психіці суб'єкта злочину має бути потрійним, тобто усвідомлення вище вказаної ознаки; усвідомлення можливості її присутності; неусвідомлення за умови, що винуватий міг і повинен був її усвідомлювати [10].

Більш справедливий доктринальний підхід із аналізованого питання кваліфікації полягає в тому, що кожна його об'єктивна ознака у складі умисного злочину, в тому числі й вік потерпілої особи, повинно усвідомлюватись суб'єктом зґвалтування, у зв'язку з чим так званого змішаного психічного ставлення тут не може бути.

Якщо буде встановлено, що гвалтівник помилково вважав, що потерпіла досягнула неповнолітнього або ж 14-річного віку, то неповнолітній або 14-річний вік потерпілої особи не може вважатися підставою для кваліфікації зґвалтування за ч. 3 або ч. 4 ст. 152 КК України.

Натомість, якщо злочинець знав про вік потерпілої особи або ж припускав, що вона може бути малолітньою чи неповнолітньою, або ця обставина для нього не мала значення, то в даному випадку необхідно інкримінувати дане злочинне діяння як зґвалтування. Проте, в будь-якому разі неповнолітній вік потерпілої не повинен обтяжувати кримінальну відповідальність за зґвалтування, а малолітній вік особи, котра добровільно дала згоду на сексуальне проникнення в її тіло, не може вказувати на наявність передбаченого ч. 4 ст. 152 КК України основного складу злочину

«зґвалтування», якщо той, хто скоює сексуальне проникнення, сумлінно помилявся щодо віку малолітньої особи, тобто має місце так звана «вибачлива фактична помилка». В даному випадку необхідно враховувати всю сукупність обставин діяння, для прикладу, зовнішні фізичні дані потерплої особи, знайомство з нею, її поведінка тощо). У наш час непоодинокі випадки, коли через прискорений фізичний та сексуальний розвиток підлітка, важко визначити його вік. Дівчатка й хлопці, бажаючи виглядати старшими та дорослішими, можуть перебувати у дорослих компаніях, одягати викличний одяг і використовувати багато косметики, можуть палити, вживати алкоголь та наркотики, активно заводити розмови на сексуальні теми, таким чином, вводячи в оману відносно їхнього справжнього віку.

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 152 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Одне з ключових питань у цьому аспекті – це кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки зґвалтування.

Відповідно до ч. 2 ст. 152 КК України, кваліфікуючими ознаками злочинного діяння «зґвалтування» виступають:

- 1) вчинення його повторно;
- 2) скоєння його особою, котра вже раніше вчиняла одне із кримінальних правопорушень, що передбачені ст.ст. 153-155 КК України;
- 3) вчинення дій по відношенню до подружжя (колишнього подружжя) або другої особи, з якою винна особа перебувала (перебуває) у сімейних чи близьких стосунках;
- 4) вчинення дій по відношенню до особи в зв'язку з виконанням нею професійного, службового або ж громадського обов'язку;
- 5) вчинення дій по відношенню до жінки, котра для винуватого явно була в стані вагітності.

До особливо кваліфікуючих ознак досліджуваного кримінального правопорушення законодавець відносить:

- 1) ч. 3 ст. 152 КК України – скоєння зґвалтування групою осіб;
- 2) ч. 3 ст. 152 КК України – зґвалтування щодо неповнолітнього;
- 3) ч. 4 ст. 152 КК України – зґвалтування особи, котра не досягла чотирнадцяти років, а отже є малолітньою;
- 4) ч. 5 ст. 152 КК України – злочин спричинив тяжкі наслідки.

Зґвалтування вважається вчиненим повторно, якщо особа, котра його вчинила, вже раніше вчиняла дане кримінальне правопорушення, при цьому для його визнання повторним абсолютно не мають ніякого значення стадії вчинених винною особою кримінальних правопорушень, чи були вони вчинені одноособово чи в співучасті, а також відсутність чи наявність факту засудження винної особи за раніше вчинене злочинне діяння.

Слід звернути увагу, що ознаку повторності виключає продовжуване дане суспільно небезпечне діяння однієї і тієї ж потерпілої особи, якщо злочинець-гвалтівник діє з єдиним злочинним наміром та без значної часової перерви. Для прикладу, при недостатній ерекції він може змусити жертву згвалтування орально стимулювати його статевий член для того, аби за деякий час вчинити коїтус, а потім відповідно це й робить.

За статтями 152 і 146 КК України (за сукупністю) слід кваліфікувати продовжуване згвалтування, яку поєднується із незаконним позбавленням волі згвалтованої особи. Більш того, якщо згвалтування вчинено по відношенню до однієї і тієї особи, а згодом скоєно сексуальне насильство або навпаки, зазначені злочинні діяння потрібно кваліфікувати, враховуючи повторність однорідних кримінальних правопорушень.

У разі скоєння гвалтівником двох або кількох згвалтувань, відповідальність за котрі передбачено різними частинами ст. 152 КК України, а також в одному випадку – при здійсненні замаху на його вчинення або ж вчинення його у співучасті, а в другому – вчинено закінчене згвалтування, то дії гвалтівника підлягають кваліфікації за сукупністю названих суспільно небезпечних діянь.

Скоєння кримінального правопорушення по відношенню до подружжя (колишнього подружжя) чи другої особи, з якою злочинець перебував (перебуває) у сімейних або близьких стосунках свідчить про те, що потерпілою особою від даного суспільно небезпечного діяння виступатиме:

- подружжя (колишнє подружжя), тобто це може бути чоловік щодо своєї дружини або дружина щодо свого чоловіка, що означає, що це особа, з котрою гвалтівник перебував в офіційному шлюбі до розлучення або ж чи перебуває в ньому на даний момент;

- особа, з якою гвалтівник перебував (перебуває) у сімейних відносинах чи близьких. Іншими словами, мова йде про осіб, котрі мають взаємні права та обов'язки, пов'язані спільним побутом та спільно проживають, або ж в минулому мали відповідні відносини.

Вчинення кримінального правопорушення по відношенню до жінки, котра явно для гвалтівника перебувала в стані вагітності, означає наступне: потерпілою від даного злочинного діяння виступає вагітна жінка, особливий стан якої усвідомлює злочинець, котрий хоча може й не знати про такий стан, проте обґрунтовано припускати його наявність [5, с. 42].

Якщо ж жертва зґвалтування виявилась повнолітньою особою, тоді як злочинець вважав, що гвалтує неповнолітню особу, то скоєне за спрямованістю умислу може бути кваліфіковане як замах на зґвалтування саме неповнолітньої особи.

Зґвалтування, котре скоєне групою осіб, має місце тоді, коли така група (два й більше співвиконавців) з наміром вчинити кримінальне правопорушення відносно однієї чи кількох потерпілих осіб діє узгоджено. Важливо, що попередня змова між учасниками даного діяння для інкримінування даної кваліфікуючої ознаки не вимагається, тобто в процесі зґвалтування може виникнути узгодженість дій співвиконавців.

Відсутня група осіб тоді, якщо кілька гвалтівників гвалтують одну й ту ж потерпілу особу, проте свої дії вони при цьому не узгоджують, не сприяючи одне одному. В такому випадку кожен злочинець нестиме індивідуальну відповідальність за відповідною частиною ст. 152 КК України. Слід зазначити, що для всіх співвиконавців на інкримінування даного діяння групою осіб як закінченого, не впливає те, чи вдалося кожному із них вчинити сексуальне проникнення у тіло жертви зґвалтування, а тому їх дії слід кваліфікувати виключно за ч. 3 ст. 152 КК України, не посилаючись при цьому на ст. 27 КК України.

Слід звернути увагу на той факт, що поведінка тієї особи, котра не вчиняла й не мала наміру вчинити сексуальне проникнення у тіло потерпілої, але, вчинила дії, котрі в результаті позбавили жертву можливості уникнути сексуального проникнення, забезпечуючи його для проникнення іншою особою, може бути розглянуте як спів виконавство. А тому, стає очевидним, що співвиконавцем групового зґвалтування може стати й той, хто взагалі не

спроможний виступати суб'єктом індивідуального зґвалтування, для прикладу, якщо це кримінальне правопорушення за відсутності добровільної згоди набуло вигляду гетеросексуального коїтусу (наприклад, чоловік – імпотент, чи жінка при зґвалтуванні жінки тощо).

Необхідно відрізнити вчинення зґвалтування групою осіб від співучасті у даному кримінальному правопорушенні, що не являється співвиконавством. Так, відповідною частиною ст. 152 та ч. 5 ст. 27 КК України варто кваліфікувати дії осіб як пособництво у зґвалтуванні, якщо такі дії сприяли його скоєнню (для прикладу, придбання речовини, за допомогою якої жертва привелася у безпорадний стан, заманювання її в місце посягання тощо).

Нагадаємо, що ст. 152 КК України після внесених в неї змін законодавцем [1], була доповнена частиною четвертою, а тому в новій редакції має п'ять частин. В останній нормотворець за спричинення тяжких наслідків як обтяжуючої обставини для потерпілої особи від зґвалтування передбачив підвищену відповідальність. В новій редакції законодавець відмовився від поняття «особливо тяжкі наслідки» та залишив «тяжкі наслідки» [4].

Перед тим як розглянути ці наслідки, хочемо звернути увагу, що тяжкі наслідки слід вважати оцінним поняттям, а відповідно наведений перелік не варто розглядати суду як вичерпний. Поруч із тим, не потрібно при зґвалтуванні визнавати тяжкими наслідками вагітність чи дефлорацію, окрім вагітності малолітньої особи або ж у випадку, коли для злочинця явно існували медичні протипоказання до пологів у жертви.

Так, до тяжких наслідків, на сьогоднішній день кримінальне законодавство відносить:

- втрата будь-якого органу чи його функцій;
- переривання вагітності;
- самогубство або смерть жертви зґвалтування;
- психічна хвороба або другий розлад здоров'я, що поєднується із стійкою втратою працездатності (не менш, ніж на одну третину);

- втрата репродуктивної функції;
- зараження людини СНІДом або іншою інфекційною невиліковною хворобою.

У випадку, якщо проникнення у тіло потерпілої особи відбувається за взаємною згодою, проте під час статевого акту один із партнерів (наприклад, маючи нахили до садизму) до свого партнера застосовує фізичне насильство, то дані дії не підлягають кваліфікації за ст. 152 КК України, проте учинене може бути розглянуте як злочин проти здоров'я особи.

На завершення цього питання, хочемо звернути увагу, що у першому читанні були прийняті за основу два законопроекти (№ 6449 та № 6607), які передбачали посилення кримінальної відповідальності за зґвалтування та розбещення неповнолітніх осіб. Зокрема, парламент планував внести зміни до ст. 152 КК України, відповідно до яких не лише посилювалось покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 15 років, але й запроваджувалась досі невідома для українського законодавства – примусова хімічна кастрація, яка повинна була полягати в «примусовому введенні засудженому антиандрогенних препаратів, які складаються з хімічних речовин, що мають на меті зменшити лібідо та сексуальну активність» [11]. Проте, легітимний Президент України Володимир Зеленський наклав вето на даний закон [12], чим не дозволив внести відповідні зміни в кримінальне законодавство.

Таким чином, оновлена стаття 152 КК України покликана попередити будь-які прояви сексуального насильства у майбутньому, аби не допустити посягання на статеву недоторканість та статеву свободу особи незалежно від її віку та статі.

РОЗДІЛ III. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗГВАЛТУВАННЯ ЯК ЗЛОЧИНУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Якщо звернутися до кримінального законодавства окремих зарубіжних держав, то знайдемо різні описи та оцінювання статевого кримінального правопорушення, в тому числі й згвалтування. Як правило, це напряду залежить від національних та історичних унікальностей розвитку тієї чи іншої країни. В певних випадках роль в таких злочинних діяннях відіграють соціально-побутові умови та звичаї, котрі протягом віків склалися в самій державі [13, с. 860].

Як зазначають Глевська Л. О. та Надієнко О. І., білоруське законодавство зазначає, що виключно особа жіночої статі може бути потерпілою особою від згвалтування (ст. 166 КК Білорусі), а от погроза чи насильство при вчиненні щодо неї даного злочинного діяння можливі як по відношенню до неї, так й до решти осіб, тобто до близьких [14, с. 84]. Таким чином, критикуючи даний підхід чи його підтримуючи, науковці зазначають, що в силу відмінностей у жіночій та чоловічій статевій природі не правильним буде запровадження тендерного зрівняння в кримінально-правовому захисті чоловіків та жінок від насильницьких статевого кримінального правопорушення.

Злочинні діяння проти статевої недоторканності та моральності у Кримінальному кодексі Латвії прописані всього в одній главі XVI [15], що з огляду на явну, беззаперечну аморальність статевого злочинів має певний сенс.

На відміну від ст. 154 КК України, ст. 152 Кримінального кодексу Литви встановлює кримінальну відповідальність за сексуальне переслідування [16], в тому числі вульгарні натяки та пропозиції, а не за примушування до вступу в інтимний зв'язок.

Кримінальний кодекс Молдови (глава IV Особливої частини «Злочини, що належать до статевої сфери») встановлює у ст. 171 кримінальну відповідальність за згвалтування, а у ст. 172 передбачає відповідальність за насильницькі дії сексуального характеру [17]. Жертвою таких злочинних діянь

може бути як жінка, так й чоловік. Специфічною обтяжуючою обставиною даного суспільно небезпечного діяння у молдовському законодавстві виступає:

- вчинення його шляхом умисного попереднього отруєння потерпілої/потерпілого чи наркотичного сп'яніння;
- мордування чи умисне зараження венеричною хворобою потерпілої/потерпілого.

Особливо обтяжуючою ознакою зґвалтування за КК Молдови виступає скоєння його щодо особи, яка перебуває під заступництвом, опікою, захистом, на лікуванні чи вихованні у злочинця.

За естонським кримінальним законодавством досліджувані суспільно небезпечні діяння мають назву «Винні діяння проти сексуального самовизначення» [18]. До розділу VII глави IX законодавець відніс й зґвалтування. Як зазначає Хавронюк М. І. «статеві зносини з людиною проти її волі із застосуванням насильства або з використанням її стану, коли у неї не було можливості вчиняти опір чи розуміти, що відбувається» [19, с. 160].

Обтяжуючими обставинами для даного кримінального правопорушення «зґвалтування» є:

- 1) вчинення його двома чи більше особами;
- 2) скоєння його по відношенню до дитини;
- 3) зґвалтування, що поєднано із спричиненням здоров'ю потерпілої особи тяжкої шкоди;
- 4) вчинення його особою, котра раніше вже скоювала зґвалтування;
- 5) злочин, в результаті якого це спричинило самогубство потерпілого або ж було вчинено замаху на нього;
- 6) діяння, що стало причиною смерті жертви зґвалтування.

Італійський кримінальний закон (глава III розділ 12 Книга 2) передбачає відповідальність за злочини проти статевої свободи відносить до злочинів проти індивідуальної свободи [20]. Слід відмітити, що в 1996 році зазначена глава була доповнена декількома статтями, котрі стали передбачати відповідальність за:

- сексуальне насильство шляхом зловживання владою (ст. 609-bis);
- сексуальні дії з особою віком до 16 років (ст. 609-quater);
- сексуальні дії, що були вчинені на очах в особи віком до 14 років (ст. 609-quinquies);
- сексуальне насильство, скоєне групою осіб (609-octies) [20].

Кримінальне законодавство Франції передбачає кримінальну відповідальність за так звані «сексуальні агресії» (ст. 222-22), під якими розуміється, що її створюють будь-яке сексуальне посягання, що було вчинене шляхом примусу, насильства, обману чи погрози [21]. Сюди належить й зґвалтування, тобто, на думку французького законодавця, «будь-який акт сексуального проникнення якого-небудь роду, вчинений щодо іншої особи (як жінки, так і чоловіка) шляхом насильства, примусу, погрози чи обману, які виключають будь-яку добровільність з боку потерпілого (ст. ст. 222-23-222-26)» [14, с. 86]. При цьому, під «сексуальним проникненням» мається на увазі проникнення у статеві органи або статевими органами.

Досить подібною до французького кримінального законодавства виступає система аналогічних злочинних діянь у Кримінальному кодексі Іспанії, розділ VIII «Злочини проти статевої волі» якого включає чотири глави:

- I – «Сексуальні агресії»;
- II – «Сексуальні зловживання»;
- III – «Переслідування сексуального характеру»;
- IV – «Злочини, пов'язані із заняттям проституцією» [22].

Слід зауважити, що поняття «зґвалтування» КК Іспанії не вживає. Якщо сексуальна агресія проявляється у фізичному статевому акті через введення предмету, анального або ж ротового проникнення, то відповідно вона буде каратися тюремним ув'язненням на термін від шести до дванадцяти років [23, с. 236].

Злочинні дії зґвалтування Кримінального кодексу Австрії трактують наступним чином: «будь-хто, хто примушує особу до виконання чи допущення статевого співжиття чи сексуальної дії, рівносильної статевому співжиттю,

застосовуючи тяжке насильство, спрямоване проти даної особи, або погрозу застосування тяжкої наявної небезпеки для його життя чи здоров'я, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк до десяти років» [24, с. 48].

Особливої уваги заслуговує система злочинів сексуального характеру, що передбачені норвезьким кримінальним законодавством, до якої входять незаконні сексуальні контакти. Так, у §206 КК Норвегії [25] безпосередньо визначає, що під категорією «статевий акт» мається на увазі як звичайний, так й анальний статевий акт, прирівняти до якого можна введення чоловічого члену в рот, різноманітних предметів у пряму кишку чи жіночу піхву.

Особливо обтяжуючими обставинами за норвезьким кримінальним законодавством визнаються вчинення зґвалтування:

- 1) особливо принизливим чи болючим способом;
- 2) групою осіб;
- 3) особою, яка раніше відбувала покарання за сексуальний контакт з малолітнім або ж за зґвалтування;
- 4) в результаті чого жертва померла або ж одержала серйозне фізичне каліцтво чи шкоду здоров'ю, в тому числі загальне інфекційне захворювання чи венеричне.

Проведене нами компаративіське дослідження дає підстави вважати, що у кримінальному законодавстві багатьох європейських держав є чимало нормативних положень, на які варто звернути увагу українському законодавцю й спробувати імплементувати їх у національне законодавство.

ВИСНОВКИ

Здійснивши дослідження даної теми, можна зазначити наступне.

11 січня 2019 р. набув чинності Закон України № 2227-VIII від 06.12.2017 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», відповідно до якого в новій редакції викладено ст. 152 КК України, що передбачає оновлену кримінальну відповідальність за зґвалтування.

Читаючи ст. 152 КК України у новій редакції, перш за все бачимо, що законодавець у частині 1 термін «зґвалтування» трактує вже не як статеві зносини, а як дії сексуального характеру, пов'язані із вагінальним, анальним або ж оральним проникненням в тіло іншої особи. Хочемо підкреслити, що першочерговим ключовим аспектом виступає саме проникнення в тіло будь-кого, незалежно від статі та виду проникнення. Таке проникнення може бути оральним, вагінальним або ж анальним. Не має значення й те, скільки разів та у якій послідовності здійснювалося проникнення, головним фактором виступає реальність проникнення.

Закінченим аналізований злочин визнається з моменту проникнення чоловічого статевого члену чи іншого людського органу (для прикладу, пальця, руки чи ноги) або певного предмету в один із трьох природних отворів потерпілої людини незалежно від того, чи гвалтівник задовольнив свою статеву пристрасть.

Якщо звернутися до кримінального законодавства окремих зарубіжних держав, то знайдемо різні описи та оцінювання статевих кримінальних правопорушень, в тому числі й зґвалтування. Як правило, це напряду залежить від національних та історичних унікальностей розвитку тієї чи іншої країни. В певних випадках роль в таких злочинних діях відіграють соціально-побутові умови та звичаї, котрі протягом віків склалися в самій державі. Та проведене

нами компаративіське дослідження дає підстави вважати, що у кримінальному законодавстві багатьох європейських держав є чимало нормативних положень, на які варто звернути увагу українському законодавцю й спробувати імплементувати їх у національне законодавство. Адже саме від якості норм національного кримінального законодавства, що встановлюють відповідальність за «порушення статевої свободи та статевої недоторканості особи» на пряму залежить обсяг прав особи у даній сфері соціального життя.

На разі ж оновлена стаття 152 КК України покликана попередити будь-які прояви сексуального насильства у майбутньому, аби не допустити посягання на статеву недоторканість та статеву свободу особи незалежно від її віку та статі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 5, ст. 34. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text> (дата звернення: 05.10.2020).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.10.2020).
3. Маркін В. Секс за Кримінальним кодексом : нова редакція. *Юридична Газета Online*. 20 лютого 2018. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/seks-za-kriminalnim-kodeksom-nova-redakciya.html> (дата звернення: 22.09.2020).
4. Овчаров А. Кримінальна відповідальність за зґвалтування. 22.01.19. URL: <https://vilneslovo.com/%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%B7%D0%B0-%D0%B7%D2%91%D0%B2/> (дата звернення: 06.10.2020).
5. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ. порадник. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с. URL: https://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/books/Дудоров_порадник_секс.злочини.pdf (дата звернення: 06.10.2020).

6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «М.С. проти Болгарії» від 4 грудня 2003 р. URL : <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=629> (дата звернення: 16.10.2020).
7. Харитонova О. В. Гендерні акценти в методології дослідження статевих злочинів. *Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства : матеріали Міжнародного науково-практичного симпозиуму* (м. Івано-Франківськ, 18–19 листопада 2016 р.). Івано-Франківськ : РВВ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. С. 302–303. URL : http://www.brsu.by/sites/default/files/crimlow/zbirnik_simpoziumu_18.11.2016.pdf (дата звернення: 16.10.2020).
8. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». Реєстраційний № 4952. С. 27, 30. URL : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=59648&pf35401=418392>) (дата звернення: 18.10.2020).
9. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи»
10. Дудоров О. О. Новели кримінального законодавства України щодо відповідальності за секс-делікти : окремі проблемні аспекти. *LexInform : Юридичні новини України*. URL : <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/novely-kryminalnogo-zakonodavstva-ukrayiny-shhodo-vidpovidalnosti-za-seks-delikty-okremi-problemni-aspekty/> (дата звернення: 22.09.2020).
11. Кучерява О. За зґвалтування дітей – примусова кастрація. *Голос України*. 12.07.2019. URL : <http://www.golos.com.ua/article/319304> (дата звернення: 22.09.2020).

12. Зеленський ветовав закон про хімічну кастрацію. *Укрінформ*. 04.09.2019.
URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2773012-zelenskiy-vetuvav-zakon-pro-himicnu-kastraciju.html> (дата звернення: 13.10.2020).
13. Губанова Є. В. Умисел як необхідна ознака суб'єктивної сторони зґвалтування. *Вчені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського*. Сер. «Юридичні науки». Т. 19 (58). № 2. 2006. С. 143–146.
URL : <http://sn-law.cfuv.ru/wp-content/uploads/2016/12/019gubanova.pdf> (дата звернення: 13.11.2020).
14. Глевська Л. О., Надієнко О. І. Особливості кримінальної відповідальності за зґвалтування за кримінальним законодавством зарубіжних країн. *Реформування національного та міжнародного права : перспективи та пріоритети. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Острог, 26–27 жовтня 2018 року). Херсон : Видавництво «Молодий вчений», 2018. 112 с. С. 84–88. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/law/33oct2018/33oct2018.pdf#page=84> (дата звернення: 13.11.2020).
15. Уголовный кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. и вступ. статья к.ю.н. А. И. Лукашова и к.ю.н. Э. А. Саркисовой. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2001. 313 с.
16. Уголовный кодекс Литовской Республики / Науч. ред. В. Павилонис, предисл. Н. И. Мацнев, вступ. статья В. Павилонис, А. Абрамавичюс, А. Дракшене ; пер. с лит. В. П. Казанскене. Санкт-Петербург : Юридический центр пресс, 2003. 470 с.
17. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 года № 985-XV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.12.2020 г.). URL : http://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923 (дата звернення: 23.11.2020).
18. Уголовный кодекс Эстонской Республики. URL : https://www.legislationline.org/download/id/6462/file/Estonia_CC_as_of_2002_ru.pdf (дата звернення: 05.02.2021).

- 19.Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблема гармонізації. К. : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
- 20.Кримінальний кодекс Італійської республіки. URL : https://www.legislationline.org/download/id/4358/file/Italy_CPC_updated_till_2012_Part_2_it.pdf (дата звернення: 05.02.2021).
- 21.Кримінальний кодекс Французької республіки / за ред. Станіч В. С. Ви-во : ОВК, 2017. 348 с. URL : <https://owk.com.ua/wa-data/public/site/data/zmist/28.pdf> (дата звернення: 05.02.2021).
- 22.Станіч В. С. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову О. В. Лішевської. Київ : ОВК, 2016. 284 с. URL : <https://owk.com.ua/wa-data/public/site/data/zmist/21.pdf> (дата звернення: 05.02.2021).
- 23.Цэнгэл С.Д. Уголовно-правовая защита половой неприкосновенности и половой свободы личности в условиях глобализации. *Научные основы и вопросы глобализации : материалы V Российского конгресса уголовного права* (27-28 мая 2010 года). М. : Проспект, 2010. С. 233–238.
- 24.Мартинишин Г. Я. Міжнародно-правові стандарти та кримінальна відповідальність за посягання на статеву недоторканість в зарубіжних державах. *Альманах міжнародного права*. Випуск 11. 2016. С. 43–56.
- 25.Уголовное законодательство Норвегии. СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. 375 с.